

SÁTORTETŐS KOCKAHÁZAK

- bibliográfia, annotált bibliográfia és további lehetséges kutatási célok e témából kiindulva

Féléves kutatási munkám célja a 'sátortetős kockaházak' témájának körüljárása, megismerése, valamint – e témához kapcsolódó, ebből kiinduló – további, szűkített lehetséges kutatási célok felvetése. Fontos a 'kockaház' többes számban való használata: 'kockaházak', mert az adott építészeti formán túl az ország minden területén való nagyszámú jelenlétük miatt, mint jelenségről is kell beszélnünk. (Talán ez még fontosabb is, mint pusztán az építészeti forma vizsgálata, de természetesen a kettő elválaszthatatlanul összefügg.)

A téma – ha nem is csak a szűken vett kockaház téma – aktualitását többek között jól mutatja a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2006 és 2010 között folytatott kutatása, melynek eredményeit az általam is tanulmányozott kötet (*Vidéki életmódváltozások a 20. században*) foglalja össze; valamint még mindig megválaszolásra vár az időről-időre feltett kérdés, hogy miként is kell hagyománytisztelő módon tervezni, építeni vidéken, faluban és, közben milyen hagyományhoz, épített örökséghez is kellene igazodni? Úgy gondolom e kérdés megválaszolásában is segíthet, ha megpróbáljuk megérteni a sátortetős kockaházak „problematikáját”.

Az általam megtalált, értelmezett irodalom nagyrészt csak a 2000 utáni fontosabb e témával is foglalkozó írásokat tartalmazza. Ezek mindegyike messzebbre mutat, egészen az 1940-es évekig, amikor talán az első vélemények jelentek meg a témával kapcsolatban. Ezek kutatása azért is lehet fontos, mert a világ sok dolgával ellentétben a kockaházakkal kapcsolatban szinte már első megjelenésük előtt foglalkozott az „művelt középosztály”¹.

¹ Tóth Zoltán: *Melyik ház a „kockaház”? Mind mond a művelt középosztály egy munkásházról?* (Korall 2010/10.)

BIBLIOGRÁFIA

(kategória; szerző-pontos cím-megjelenés helye, ideje; internetes elérés; röviden a szerzőről; a kategórián belül az irodalmakat fontossági sorrendbe - elől a fontosabbak - rendeztem)

Csak interneten megjelent (nem folyóirat, nem újság):

Barcza Gergely-Kovács Zoltán: 1000 ház (youtube.com, 2010. február)

http://www.youtube.com/watch?v=sBDA_wkftQY

Barcza Gergely (Nyíregyháza, 1979) építész, 2005-ben végzett a BME-n, jelenleg a MOME Doktori Iskola hallgatója, érdeklődési köre többek között a dokumentáló fotográfia.

Istváni Gyula: A magyar falu építészeti hagyománya (Építészforum, 2011. június 14.)

<http://epiteszforum.hu/a-magyar-falu-epiteszeti-hagyomanya-istvanfi-gyula-muegyetemi-professzor-ropirata>

Istváni Gyula (Budapest, 1938) Ybl- és Széchenyi-díjas magyar építész, műegyetemi professzor, a magyar népi építészet kutatója, számos műemléki felmérés és helyreállítás vezetője.

Komfortos hagyomány – Mintaházak a székely giccsepítészet megállítására (transindex, 2012. május 2.)

<http://eletmod.transindex.ro/?cikk=17210>

a cikkben a kérdésekre válaszolt: Gergely Attila (Szentegyháza - RO, 1974) építész, a csíkszeredai Vallum iroda vezetője.

a cikk végére beillesztett előadást tartotta: Ványolós Endre építész, a Planwerk kolozsvári építészeti és urbanisztikai iroda tagja, jelenleg a MOME Doktori Iskola hallgatója.

Smiló Dávid: A sátoztetős kockaházak leleplezése (HG.HU, 2010. január 08.)

<http://hg.hu/cikkek/varos/8281-a-satortetos-kockahaz-leleplezese>

Smiló Dávid (Budapest, 1988) 2008 óta az Építész Szakkollégium tagja, 2009 és 2012 között pedig elnöke. Hallgatói jogviszonyának megkezdése óta a legkülönbözőbb fórumokon publikál építészetéről, városról. Kelecsényi Kristóffal és Zsámboki Miklóssal a hetiBeton.444.hu építészeti blog véleményformálója.

Kockaház és a városi életmód megjelenése vidéken (dobozoló blog, 2010. április 14.)

http://dobozolo.blog.hu/2010/04/14/kockahaz_varosi_eletmod_videken

Ongrádi Melinda: Veszélyben a falvak építészeti öröksége (HG.HU, 2011. június 5.)

<http://hg.hu/cikkek/varos/12290-veszelyben-a-falvak-epiteszeti-oroksege>

Ongrádi Melinda építész, újságíró. 2009 óta a HG.HU csapatának tagja. Kutatja a kreatív mérnöki munkák, a design és az innováció határterületeit.

Folyóirat, újság (nyomtatott, online):

Tóth Zoltán: Melyik ház a „kockaház”? Mint mond a művelt középosztály egy munkásházról?

(Korall 2010/40.)

http://epa.oszk.hu/00400/00414/00031/pdf/Korall_40_005-044.pdf

Tóth Zoltán (Budapest, 1943) történész, az MTA doktora.

Székely Judit: Sátoztetős családi házak – egy régi vita felidézése (arc'6 az Új Magyar Építőművészet melléklete, 2001. április)

Tamáská Máté: *Kockaházat a skanzenbe? Az utóparaszti háztípus helye a vidéki házfejlődésben* (Múltunk 2008/3.)

<http://epa.oszk.hu/00900/00995/00015/pdf/tamaskam08-3.pdf>

Tamáská Máté (Budapest, 1976) szociológus, műemlékvédelmi szakember, kutatási területe: a településkép védelem szociológiája, a vidéki építészet és az életmód változása a 20. században, a műemlékvédelem és a környezeti kihívás, a tér és az emlékezet problematikája.

Hámori Péter: *Korszerű és népi? Korszerű vagy népi? Víták a magyar falu építészetéről a 20. század első felében* (Századvég / Vágy és valóság, 2004)

<http://www.szazadveg.hu/files/kiadoarchivum/hamori34.pdf>

Hámori Péter (Budapest, 1967) történész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója.

Tamáská Máté: *Hagyományos és modern falusi lakóházak örökségszociológiai vizsgálata* (Szociológiai Szemle 2006/4.)

<http://www.mtapti.hu/mszt/20064/003.pdf>

Szalai András: *Az én házam, az én vágyam* (Beszélő online 1997/5)

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-en-hazam-az-en-vagyam>

Szalai András (Makó, 1953) DLA, okl. építészmérnök, művészettörténész, egyetemi docens a BME-Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén

Ertsey Attila: *Kós Károly maradékai – A székelyház pályázat története* (Országépítő, 2013/4.)

Ertsey Attila (1961) építész, kutatási területe a fenntartható építészet, nevéhez fűződik az első autonóm ház kialakítása Magyarországon (1996).

N. Kósa Judit: *Kockaház, presszó, kuglipálya* (Népszabadság online, 2003. december 23.)

<http://nol.hu/archivum/archiv-140231?ref=sso>

N. Kósa Judit (Budapest, 1966) újságíró, 1992 óta a Népszabadság munkatársa, a Budapest történetével foglalkozó *Lelőhely* sorozat szerzője, Ráday Mihállyal közösen jegyzi a *Jelenetek a pesti utcán* című könyvet.

Könyvek (nyomtatott):

Cseri Miklós-Sári Zsolt²(szerk.): *Vidéki életmódváltozások a 20. században* (Szentendre, 2009)

Dr. Cseri Miklós (Miskolc, 1957) történelem szakos középiskolai tanár, etnográfus, egyetemi doktor; 1996 óta főigazgató, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

Dr. Sári Zsolt (Eger, 1976) a néprajztudományok doktora, 2001 óta tudományos titkár, néprajzkutató muzeológus, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

Sári Zsolt: *Típusterves építkezések és az életmód változásainak kapcsolata*

Gyura Sándor: *Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap házépítési tevékenysége Cegléden*

Gyura Sándor történész, etnográfus, a ceglédi Kossuth Múzeum munkatársa

Tamáská Máté: *A puszták népének telepes közösségei 1945 után*

Neichl Noémi: *A tipikustól az egyediig – FAGI-házak Ebesen*

Neichl Noémi néprajzkutató.

² A könyvet mint szerkesztő jegyzi a Cseri Miklós-Sári Zsolt páros. A kötet a „A 20. század falusi építészetének, lakáskultúrájának és életmódjának változásai” című kutatási program eredményeiből készült 17 tanulmányt fűz össze.

Rainer M. János (szerk.)³: "Hatvanas évek" Magyarországon (1956-os Intézet, Budapest, 2004)
Rainer M. János (Budapest, 1957) Széchenyi-díjas történész, az 1956-os Intézet főigazgatója.

Valuch Tibor: A hosszú háztól a kockaházig - a lakásvizonyok változásai a magyar falvakban a hatvanas években

http://rev.hu/rev/htdocs/hu/kiadvanyok/60_as_evek_magyarorszagon/13ValuchT.pdf

dr. Valuch Tibor (1963) egyetemi tanár, intézetigazgató DE BTK Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék.

Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében (Osiris Kiadó, Budapest, 2001)

Erdei Ferenc: Magyar falu (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974)

<http://mek.oszk.hu/04600/04699/html/>

Erdei Ferenc (Makó, 1910 - Budapest, 1971) szociológus, a népi írok csoportjának tagja, politikus.

Tömör Tamás: Lakásunk (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1979)

Tömör Tamás építész, több építészettel kapcsolatos könyv szerzője.

³ A kötet 17 tanulmányt tartalmaz a címben megjelölt témában, melyek A Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program (5/151/2001) támogatásában születtek meg.

ANNOTÁLT BIBLIOGRÁFIA

(kategória; szerző-pontos cím-megjelenés helye, ideje; internetes elérés; röviden a szerzőről; annotáció)

Csak interneten megjelent (nem folyóirat, újság):

Barcza Gergely-Kovács Zoltán: 1000 ház (youtube.com, 2010. február)

http://www.youtube.com/watch?v=sBDA_wkftQY

Barcza Gergely építész, 2005-ben végzett a BME-n, jelenleg a MOME Doktori Iskola hallgatója, érdeklődési köre többek között a dokumentáló fotográfia.

Az projekt során Barcza Gergely 1000 sátoztetős kockaházat fényképeztek végig Nyíregyháza vonzáskörzetében, mindet ugyanolyan szögől (utcai homlokzatra merőlegesen). Az így készült képeket vetítette egymásra, mely által egy homályos, elmosódott, de mégis felismerhető fantomképet kapott. A projektet fotósorozat és kisfilm formájában is publikálták. (Kovács Zoltán a kisfilm elkészítésében közreműködött.) Az egymást követő képe, de főleg a fantomkép jól ábrázolja a közel egyforma, de különbségeket mutató és a korábbi falusi házakat tájegységenként megkülönböztető határokat szinte egészében feloldó jelenséget. Barcza Gergely megkeresésemre így nyilatkozott munkájáról: „... engem elsősorban az emberi oldala érdekelt a dolognak ... a cél, hogy a jelenségre irányítsam a figyelmet, mert szerettem volna, ha kicsit megértőbben néznénk ezeket a házakat ...”

Istvánfi Gyula: A magyar falu építészeti hagyománya (Építészfórum, 2011. június 14.)

<http://epiteszforum.hu/a-magyar-falu-epiteszeti-hagyomanya-istvanfi-gyula-muegyetemi-professor-ropirata>

Istvánfi Gyula Ybl- és Széchenyi-díjas magyar építész, műegyetemi professzor, a magyar népi építészet kutatója, számos műemléki felmérés és helyreállítás vezetője.

"Rossz a helyzet, az utolsó órában vagyunk, hogy végre felismerjük kulturális örökségünknek ezt a sajátos világát. Elkeseredésemben neveztem röpiratnak a dokumentumot." - így indokolta a szerző írásának miértjét és aktualitását egy, a hg.hu-nak adott interjúban⁴. Istvánfi Gyula nem hiába nevezte röpiratnak írását, a témában megalapozott tudással rendelkezve pontos, szigorú, sőt akár mondhatni, keményen fogalmaz. (Számomra szimpatikus, mikor nem csak halk szavú kijelentésekkel van körülírva egy-egy fontos kérdés.) De talán, szerintem, hiányzik a belőle modern, kortárs építészet, mint eszköz. Sorra veszi az általa elmúlt negyven plusz húsz évként meghatározott időtartam legfontosabb lépéseit, melyek a ténylegesen hagyományosnak nevezhető falukép nagyfokú eltűnéséhez vezettek. Eljut oda, megfogalmazza, hogy az épített örökség megóvása, megfelelő módú kezelése, továbbépítése csak a hagyományok újra tanulásával lehetséges. Mert a hagyomány az örökség lelke. Majd a beépítés és a házforma alapelemét számba véve meghatároz egy szerinte hagyománytisztelő eszközrendszert. Állítási, megállapítási a legtöbb esetben igazolhatók. De még is, szerintem, hiányzik belőle a ma építészete, valamint, mint ha úgy gondolná, hogy a falut szinte csak úgy szabad használni, mint 100 évvel ezelőtt?.

Valamint mindezzel kapcsolatban jogosnak látnám feltenni a kérdést, hogy biztosan megállt-e úgy nagyjából 100-150 éve a hagyományteremtés? Az új építészeti formák (jelen esetben a kockaház) tömegességük, az életformával való összeszövődésük miatt nem hoznak-e létre új hagyományokat?

⁴ Ongrádi Melinda: *Veszélyben a falvak építészeti öröksége* (HG.HU, 2011. június 5.)

Smiló Dávid: A sáttortetős kockaházak leleplezése (HG.HU, 2010. január 08.)

<http://hg.hu/cikkek/varos/8281-a-sattortetos-kockahaz-leleplezese>

Smiló Dávid 2008 óta az Építész Szakkollégium tagja, 2009 és 2012 között pedig elnöke. Hallgatói jogviszonyának megkezdése óta a legkülönbözőbb fórumokon publikál építészetről, városról. Kelecsényi Kristóffal és Zsámboki Miklóssal a hetiBeton.444.hu építészeti blog véleményformálója.

A cikk azon túl, hogy felületes, igen rövid áttekintést ad a kockaházakról, azok kialakulásának néhány okáról, szinte csak "feldobva a témát", említ három fontos dolgot: az állam az 1940-es évek végén először még visszaszorítani kívánta a családi ház építés minden formáját, "szívesebben látta volna polgárait városokban és társasházakban" a kollektivitás eszméjében és csak az 1950-es évek közepén kezdte el állami hitellel támogatni a magánérből kezdeményezett házépítést; ezek a házak nagymértékű egyformaságuk, földszintességük, kalákában való építésük miatt "... sokkal közelebb állnak parasztházainkhoz és a falvainkban lakó és az ott dolgozó mesteremberek mentalitásához, és ezáltal saját múltunkhoz, mint azt többnyire gondolnánk. Az eljárás maradt, a forma viszont változott, mivel a benne lakó ember is."; egy 1967-ben az Építésügyi Minisztérium által kiírt pályázat említése, mely a kockaházak nagymértékű elszaporodása miatt írtak ki, esztétikusabb alternatívát keresve. (Sajnos a cikk semmilyen forrást nem jelöl meg. A szerzővel való kapcsolatfelvétel megtörtént.)

Folyóirat, újság (nyomtatott, online):

Tóth Zoltán: Melyik ház a „kockaház”? Mint mond a művelt középosztály egy munkásháztípusról? (Korall 2010/40.)

http://epa.oszk.hu/00400/00414/00031/pdf/Korall_40_005-044.pdf

Tóth Zoltán történész, az MTA doktora.

Tóth Zoltán olyan tág időhatárok között (az 1873-as tőzsdeválságtól az 1970-es évek olajválságáig) dolgozza föl a kockaházak kialakulásához vezető utat, amire talán még nem sokan vállalkoztak. Térben, időben, politikában, gazdaságban, az ezekből adódó társadalmi átrendeződésben keresi és tárja föl az okokat. Éppen emiatt, a nagyfokú összetettség miatt úgy érzem, a kelleténél nehezebben értelmezhetők, bogozhatók ki a szálak. A tanulmány fontos része az is, hogy 1941-től kezdve ("Borbíró Virgil 1941-ben nyilván nem a hosszú parasztházakra gondolt, amikor családiház-építőknek szóló útmutatójában ezt írta: *Sokszázezernyi család évtizedes takarékoskodás, lemondás árán megépítette a maga házát, (... és ebből született sok) rosszul elgondolt, hibásan tervezett és silányan megépített ház.*") ahogy halad előre az időben mindig közli az aktuális véleményeket a kockaházakkal kapcsolatban. A dolgozat a mai Magyarország határain túli kitekintést is nyújt: "Dankó Imre román és magyar kockaházai Biharban". A tanulmány végül egy csattóval zárul: „Ahogy az egyik szekszárdi kockaházépítő tulajdonos megfogalmazta: „A paraszt a (megtagadni vágyott) bélyeget a bőrével vitte át az új házba.” Fia már másikat épített, mert apját „prolisnak” tartotta.”⁵ Ennyit ért az apák áldozatos munkája?.

Székely Judit: Sáttortetős családi házak – egy régi vita felidézése (arc'6 az Új Magyar Építőművészet melléklete, 2001. április)

Az írás 1990-es KSH adatokon keresztül számszerűsíti a városon, vidéken, falun épített kockaházakat (közel 500.000 ilyen családi ház épület az országban); hogy ezekből mennyi épült állami beruházásban, önerőből, önerőből állami hitellel? (legnagyobb mértékben önerőből állami hitellel, de nem elhanyagolható a teljességében önerőből épült házak száma sem; akik ilyet építettek – építtető,

⁵ Tamáska Máté szendrői kutatásából, mely szerint: „A kockaházban élők nagy arányban költöznek a tehetősebb, nagyobb családi házakba. Azok azonban, akik jelenleg is ilyenben élnek már a következő szintre tekintenek. Ugyanez a kép Tiszafüred esetében.” (Tamáska 2006:57)

építő, használó egy személyben – sokszor életük „főműveként” élték meg e családi ház elkészültét, melybe sokszor egy egész élet munkáját ölték bele); hogy kik lakják ma ezeket a házakat? (döbbenetes adat, hogy még mindig azok lakják a legnagyobb számban, akik anno építették); hogyan öröklődtek, kerültek eladásra?; mennyi maradt meg az eredeti formájában (túlnyomórészt), és mennyit alakítottak át?

Tamáská Máté: *Kockaházat a skanzenbe? Az utóparaszti háztípus helye a vidéki házfejlődésben* (Múltunk 2008/3.)

<http://epa.oszk.hu/00900/00995/00015/pdf/tamaskam08-3.pdf>

Tamáská Máté szociológus, műemlékvédelmi szakember, kutatási területe: a településkép védelem szociológiája, a vidéki építészet és az életmód változása a 20. században, a műemlékvédelem és a környezeti kihívás, a tér és az emlékezet problematikája.

A cikk apropóját egy 2001-ben a Népszabadságban megjelent rövid riport adta⁶, mely arról számolt be, hogy a nyugati mintákhoz hasonlóan Magyarországon is bemutatásra kerülhetnek az 1940-es éveket követő lakhatási formák, köztük a kockaházak is. Tamáska Máté viszont a rövid bevezetőt követően nem a lehetséges bemutatásról írt, hanem egy összegzést adott a kockaházak kialakulásáról. Amiért mégis kiemelem az összegzés utolsó bekezdése: „... a kockaház annak a generációnak az építészetét reprezentálja, amely lemondott ugyan a földhöz kötődő paraszti életideál megvalósításáról, de munkarendjében, életszervezésében képtelen volt elszakadni tőle.” E mondat tömören, jól megfogalmazva sűríti azt a változást, mely a kockaházat építő emberek legtöbbször életében – legtöbbször kényszerű okok miatt - végbement, végbemehetett.

Hámori Péter: *Korszerű és népi? Korszerű vagy népi? Viták a magyar falu építészetéről a 20. század első felében* (Századvég / Vágy és valóság, 2004)

<http://www.szazadveg.hu/files/kiadoarchivum/hamori34.pdf>

Hámori Péter (Budapest, 1967) történész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója.

A tanulmány alapvetően a magyar falusi építészet átalakulást tekinti át a 20. század elejétől 1950-ig. A változások kezdeti lépéseit század elejének még nagyvonalúan, majd az 1920-as évek közepétől már részletesen tárgyalja. A bevezetőben a következő szakasz gondolata magyarul szolgálat mindarra, miért is okozott, okoz mind a mai napig nagy fejtörést a falusi építészet átalakulása, átalakítása: "Az átalakulás azonban nemcsak mértékében, hanem időtartalmában is tekintélyes volt; éppen az igen hosszú időtartam és a változások lassú - a városok átalakulásával vagy akár a falusi nem paraszti, szakrális vagy éppen úri építészet változási ütemével mérve mindenképpen nagyon lassú - volta idézte elő azt, hogy a paraszti építészet a változatlan szimbóluma lett a 19. század végi építésznek és részben a születő néprajz tudós kutatóink szemében is."⁷ Az első világháború után 1928-ban kerül újra aktívan szóba a hagyományosnak tekintett magyar parasztház átalakításának, modernizációjának kérdése. Ekkor alakul a nemzetközi CIAM szervezet itthoni csoportja, a CIRPAC, mely a Bauhaus híveit tömöríti. Innentől kezdve az ők és az úgynevezett 'népi irányzat' két álláspontja határozza meg a falusi ház "frissítéséről" kibontakozó vitát. Mindkét csoport egyértelmű célul tűzte ki a szociális jobbítást, de a kezdeti pár közös lépés után az építészeti formai, hozzáállás és gondolkodásbeli különbségek miatt hamar szembekerültek egymással. A szembeállást természetesen súlyosbította még a kibontakozó politikai helyzet is. A különböző tervek, títustervek közül csak a 'népi irányzat' által készítettékből valósultak meg. (A politikai vezetés mindvégig mellettük állt.) A tanulmány legfontosabb, legérdekesebb tartalma a két építészeti irányzat működésének párhuzamos bemutatása.

⁶ N. Kósa Judit: *Akár kockaház is kerülhet a skanzenbe*. Népszabadság, 2001. június 21.

⁷ A század eleji Malonyay-féle néprajz kötetei nemegyszer "nagy túlélőként" tekintettek az építészetre, olyan műveltségi ágként, mely talán a leginkább híven őrizte meg a nép "igazi" hagyományvilágát. (Malonyay 1907-1922)

Könyvek (nyomtatott):

Cseri Miklós-Sári Zsolt⁸: *Vidéki életmódváltozások a 20. században* (Szentendre, 2009)

Dr. Cseri Miklós történelem szakos középiskolai tanár, etnográfus, egyetemi doktor; 1996 óta főigazgató, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

Dr. Sári Zsolt, a néprajztudományok doktora, 2001 óta tudományos titkár, néprajzkutató muzeológus, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

Sári Zsolt: Típusterves építkezések és az életmód változásainak kapcsolata

A kötet 19 tanulmányt tartalmaz, melyből a kockaházakkal kapcsolatban számomra Sári Zsolt a *Típusterves építkezések és az életmód átalakulásának kapcsolata* című dolgozata a legérdekesebb. 1907-től 1980-ig összegzi a vidéki, falusi életmód változásával kapcsolatos - típustervek által keresett - lehetséges építészeti válaszokat. (Azért csak lehetséges, mert nem minden típusterv vált valósággá.) Érdekes, hogy míg a kockaházak előtt és után többféle kisebb-nagyobb sikerrel indított lakás, családi ház építési akció valósult meg típustervek alapján, úgy a kockaházakkal kapcsolatban (Sári Zsolt írásában is) csak homályos utalások vannak úgynevezett 'kormányzat által ajánlott' tervekre.⁹ A tanulmányban a kockaházakkal kapcsolatban elsősorban a „szájhagyomány” útján terjedő szomszédnál látott mintakövetésről ír, mely párhuzamba hozható a parasztházak építésével, hisz azok egységes formálása is hasonló módon történhetett. A házak építése kalákában történt, ahol mindenkinek megvolt a saját feladata, így jártak házról-házra, mely újabb oka lehet a nagymértékű hasonlatosságnak. Ez úgyszintén a régi falusi építésmódra hasonlít.

Rainer M. János (szerk.)¹⁰: *"Hatvanas évek" Magyarországon* (1956-os Intézet, Budapest, 2004)

Rainer M. János (Budapest, 1957) Széchenyi-díjas történész, az 1956-os Intézet főigazgatója.

Valuch Tibor: A hosszú háztól a kockaházig - a lakásviszonyok változásai a magyar falvakban a hatvanas években

http://rev.hu/rev/htdocs/hu/kiadvanyok/60_as_ekvek_magyarorszagon/13ValuchT.pdf

dr. Valuch Tibor (1963) egyetemi tanár, intézetigazgató DE BTK Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék.

A tanulmány a hatvanas évekbeli életmóddal kapcsolatos kérdések (sz életmódbeli változások miként követték az egyes társadalmi folyamatokat, az átrétegződést, a mobilitást, a gondolkodásmód és az értékrendszer módosulásait, ...) közül a jövedelmi helyzet és a lakásviszonyok kérdéseit igyekszik áttekinteni a "végső kollektivizálást" követő évtizedben. A dolgozat első fele részletesen tárgyalja a falusi emberek jövedelemének alakulását (annak milyensége, mértéke) az 1945 és 1961 közötti - a szerző szerint - legalább ötszöri¹¹ átrendeződés során, ezzel párhuzamosan hogy mire is költöttek az emberek. Ezután a jövedelmeken túllépve, de azért végig azzal párhuzamban, rátér a "hosszúháztól a kockaházig" való átalakulás négy lépésére: első lépés a régi házak részleges, vagy teljes felújítása; második az utcafronti ablakok nagyobbra cserélése; a harmadik lépés a telekadottságtól függően az utcafronton egy második szoba hozzáépítése, mely sokszor a ház drasztikus átalakításával is járt; a negyedik lépcsőt pedig az új lakóház felépítése jelentette. A kockaházak formai kialakulásának egyik legmeghatározóbb okainak a szerző a következőket tartja: "Nagyon sokan gondolták úgy, hogy az

⁸ A könyvet mint szerkesztő jegyzi a Cseri Miklós-Sári Zsolt páros. A kötet a „A 20. század falusi építészetének, lakáskultúrájának és életmódjának változásai” című kutatási program eredményeiből készült tanulmányokat fűzi össze.

⁹ Tóth Zoltán (Korall 2010/40.) így ír arról, hogy volt-e központi típusterv: „...ha valóban létezett, csak úgy létezhetett, ahogy az 1960-as évek végén Mojzer Miklós megfogalmazta: A legszembetűnőbb tény e háztípus átütő sikere. (Tizen)nyolc év heroikus, gondosan vagy keservesen konstruált típustervei között nincsen ugyanis egyetlen egy sem, amely tizedannyira népszerűvé vált volna, mint ez a fattyúhajtás.”

¹⁰ A kötet 17 tanulmányt tartalmaz a címben megjelölt témában, melyek A Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program (5/151/2001) támogatásában születtek meg.

¹¹ idézet a tanulmányból: "1945 és 1961 között legalább öt alkalommal változtak meg alapvetően a gazdálkodási feltételek, 1948-ban az első kollektivizálási hullám és "a parasztellenes agrárpolitika" kibontakozásával, 1953-ban a Nagy Imre-féle kormányprogrammal, 1955 elején a Rákosi-kurzushoz történő visszatéréssel, 1956 végén a kibontakozó "korlátozott visszaparasztozással", majd 1958-59 fordulóján kezdődő "végső kollektivizálással."

előző évtizedekben terhessé vált paraszti élettől való "megszabadulásnak" a lakókörnyezet gyökeres megváltoztatásában, átalakításában is kifejezésre kell jutnia, másrészt a történeti parasztság normáit követő házforma teljes vagy részleges elvetése a kényszerűség mellett a városias életformához történő hasonulás, az igazodás és a felemelkedés vágyát is tükrözte." A dolgozat diagramokon keresztül is bemutatja, hogyan változott a lakások száma falun 1961 és 75 között; hogy milyen volt a lakások felszereltsége, mekkora volt a nagyságuk (ennek mérőszáma a szobaszám); hogy mennyi volt vezetékes vízzel és villannyal ellátva (ezek összehasonlítása Budapesttel és általában a városokkal). Végezetül azt mondja, hogy bár az építészeti formanyelv egységesedése (kockaházak megjelenése) miatt jelentős mértékben csökkentek a falusi házra jellemző táji-regionális különbségek, fennmaradtak azok a különbségek, melyek a régiók gazdasági, jövedelmi különbségeiből adódtak. Bár utóbbi kijelentésére példát nem hoz.

Tömöry Tamás: *Lakásunk* (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1979)

Tömöry Tamás építész, több építészettel kapcsolatos könyv szerzője.

A könyv bevezetője így kezdődik: "A könyv segíteni kíván azoknak, akik otthonuk alakításában akarnak tevékenykedni. Annak az otthonnak a megteremtésében, amely életünk nagy részében - vidám és nehéz órákban - több kell, hogy legyen, mint "tető a fej felett." A hangnem a könyv tartalmi részében sem változik, próbál úgy fogalmazni, mint egy "jószívú" tanácsadó. A szerző-építész sorra veszi a kor lakóépületeinek lakásait egészen a régi bérházaktól a panelházakon keresztül a szabadon álló családi házakig, és jobbitó szándékú belső térszervezési, bútorozási tanácsokat ad konkrét alaprajzokon keresztül. (Van, hogy a régi, meglévő és az új, áttervezett alaprajzot is közli.). De sem a bevezető további szakaszából, sem a könyv többi részéből nem derül ki, hogy az író 'segítsége' mellett már nem is kell építész fogadni, vagy csak tanácsoknak szánja az építészekkel való együttműködés előtti önálló gondolkodáshoz? Bár sok esetben csak bútorozási javaslattal alakítja ki az új belsőt, így a kérdés szerintem megválaszolható, kézikönyvnek szánja.

Amiért a kötet érdekes, hogy 1979-ben jelent meg - ekkorra már ugyan nagyjából vége a kockaház-építési láznak, de még elvétve ekkor is építettek - és már átalakítási tanácsokat ad az addig megépült kockaházak jobban kihasználható belső térszervezésével kapcsolatban. Talán ez is mutatja azt, hogy az emberek a kockaházak építése idején még nem tudták reálisan felmérni, hogyan is fogják pontosan használni házat, így később szükségszerűvé vált a belső tér átszervezése?.

LEHETSÉGES KUTATÁSI CÉLOK

Az alább felsorolt - a 'sátortetős kockaházak' témához kapcsolódó - további kutatási célok nem pontos címek, talán mindegyik esetben még munkacímnek sem nevezném őket, de kifejeznek lehetséges irányokat. Az ötletek az eddig olvasott irodalmak alapján is születtek.

Típusstervek a 20. század magyar vidéki építészetében

Tervek bemutatása, elemzése az elméletben hozzájuk rendelt szándék(ok) tükrében.

Típusstervek a 21. század magyar vidéki építészetében

Tervek bemutatása, elemzése az elméletben hozzájuk rendelt szándék(ok) tükrében; fontos a tervezők kiválasztásának módszere, valamint, hogy végül kik tervezték.

2008-ben indult Székely Ház projekt; 2010-es beregi árvíz utáni újjáépítés; 2011-es vörösiszap katasztrófa utáni építkezések Devecserben, Kolontáron; 2011-ben indított ócsai szociális negyed építkezése; 2013-2014 Mild Home Fenntartható Lakópark tervezés (típusház, lakás) pályázat a magyarországi posztgraduális képzéseknek.

(Érdekes, hogy az általam eddig megismert típussterves falusi építkezések során - mind a 20., mind a 21. században - minden esetben az adott kor 'népi irányzatához' tartozó építésszek nyerték el a munkát, melyet majd minden esetben a népi és modern irányzat képviselőinek ellentéte kísért.)

Lehetséges típusstervek a 'sátortetős kockaházzal' kapcsolatban

„A kockaházak elterjedésében szerepet játszott az alapanyagok, nyílászárók szűkös választéka, valamint az építkezésekhez hitelt nyújtó OTP propagandafüzetekben található házformák, azok legolcsóbb háztípusaként való leírása.”¹²

Hogyan befolyásolták a kockaházak formai kialakulását a falun újonnan parcellázott telekméretetek és az erre vonatkozó építésügyi szabályozások?

Több tanulmány említi, hogy az akkor bevezetett új szabályozások szinte maguk generálták a kialakuló négyzetes alaprajzi formát.

Az Építésügyi Minisztérium által 1976-ban kiírt pályázat: „típusstervek alapján magánereőből lakóházat építtetőik számára”¹³

Okok, célok, a tervpályázat anyagának bemutatása, értékelése; a győztes pályamunkák utóélete, megvalósulása.

A kockaház típusainak létrejötte a következők szerint: meglévő telken meglévő ház bővítésével; meglévő telken meglévő ház részbeni bontásával; meglévő telken meglévő ház teljes bontásával; újonnan kijelölt telken.

„Légi felvételek tanúsága szerint és a helyszíni bejárások dokumentációit vizsgálva feltűnő, milyen jelentős az egytraktusos parasztház bővítmenyeként létrejött kockaházak aránya.”¹⁴

Kockaházak a határon túl

Kockaházak keresése Magyarország határain túl¹⁵, pl. Erdélyben (Romániában), Vajdaságban (Szerbiában), Felvidéken (Szlovákiában)

¹² Sári Zsolt a *Típussterves építkezések és az életmód változásainak kapcsolata* című tanulmányában; ezzel kapcsolatban hivatkozik még: Valuch Tibor 2004. 400.; Vö. Tamáska Máté 2008.

¹³ *Smiló Dávid: A sátortetős kockaházak leleplezése* című írásában említi; forrásmegjelölés hiányában a szerzővel a kapcsolatfelvétel megtörtént.

¹⁴ Tamáska Máté: Kockaházat a skanzenbe? Az utóparaszti háztípus helye a vidéki házfejlődésben

Alaprajz és Életforma

Bár már sokan foglalkoztak a falusi életmód és a falusi lakóház fejlődésének, átalakulásának, változásának kapcsolatával, ezek nagyrészt szinte csak írásos művek kevés fotóval, vázlatos rajzzal illusztrálva. A kapcsolat "építésesebb" feldolgozása, nagy rajzi tartalommal.

"Újkori" hagyományteremtés a falusi építészetben

"Újkor" alatt a 20., 21. századot értem. Biztosan megállt-e úgy nagyjából 100-150 éve a hagyományteremtés? Az új építészeti formák (jelen esetben a kockaház) tömegességük, az életformával való összeszövődésük miatt nem hoznak-e létre új hagyományokat? ...?

...

További gondolatok, "érdekességek" a 'kockaházak' témán belül, csak felsorolás szinten, melyek kutatások részét képezhetik:

- a kockaházak utcafronti homlokzatainak díszítése, sávós tagolás, lábazat, a hármassoztatú ablak;
- a kockaházakkal együtt megjelenő falusi elő lépcsők, a házhoz tapasztott teraszok, teraszlefedések;
- az utcafronti lemezkerítések sokfélesége;
- az utcára néző keskeny előkertek, melyeknek egy részébe (főleg a kertvárosok, külvárosok területén, de falun is van rá példa) a ház megépülése után hamar ültetnek tájidegen tujákat, fenyőket, ezzel gátolva az utcafronti szobákba való belátást; először még a hagyományos vidéki életmódot felváltó városiasodás következtében előtérbe kerülő magánszféra védelme?

¹⁵ Tóth Zoltán a *Melyik ház a "kockaház"? Mit mind a művelt középosztály egy munkásházról?* című tanulmányában foglalkozik a Felvidéken és Erdélyben látott kockaházakkal (nem csak a magyar lakta területeken).

HOMÁLYOS KÉP¹⁶

- a sátortetős kockaházakról és egy magára hagyott generációról

Elő és utószó helyett

Féléves kutatási munkám célja a 'sátortetős kockaházak' témájának körüljárása, megismerése, valamint – e témához kapcsolódó, ebből kiinduló – további, szűkített lehetséges kutatási célok felvetése volt. (A megfogalmazott további kutatási célok a bibliográfiával és az annotált bibliográfiával együtt az előző fejezetben találhatóak.) Fontos a 'kockaház' többes számban való használata: 'kockaházak', mert az adott építészeti formán túl az ország minden területén való nagyszámú jelenlétük miatt, mint jelenségről is kell beszélnünk.

A második világháború utáni vidéki, falusi építészet alakulása (összefüggésben az életmóddal) és ezen belül is a 'kockaházak', mely kiemelt szerepe miatt önállóan is megállja a helyét, mint kutatási téma, igen aktuális, mellyel többek között a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2006 és 2010 között folytatott kutatása is foglalkozik, melynek eredményeit az általam is tanulmányozott kötet - *Vidéki életmódváltások a 20. században* - foglalja össze. A kérdéskör aktualitását fokozza, hogy még mindig megválaszolásra vár az napjainkban is egyre többet feltett kérdés, hogy miként is kell hagyománytisztelő módon tervezni, építeni vidéken, faluban? És közben milyen hagyományhoz, épített örökséghez is kellene pontosan igazodni? (Mivel szerintem már jogos kérdésként lehetne azt is felvetni, hogy egy mai, már legalább 3-4 féle házformát, stílust, építési módot felvonultató falusi utcaképből biztos-e, hogy csak a 100-150 évvel ezelőtti épített örökséghez kell-e, lehet-e csak igazodni?) Úgy gondolom e kérdések megválaszolásában is segíthet, ha megpróbálunk közelebb jutni sátortetős kockaházak „problematikájának” megértéséhez.

Jelen dolgozatom (írásom) célja, hogy megértőbben nézzünk ezekre a házakra, főleg mi, építészek és meglássuk mögötte az embert. Szeretnék rávilágítani, hogy egy olyan összetett kérdést (előbbieken megfogalmazott), melyre nagyrészt még ma is csak keressük a választ a minőségi építészetben, próbált meg önerőből megválaszolni a kockaház-építő generáció.

A kockaházakról

„A 20. század legjellegzetesebb „népi építészeti” eleme a sátortetős kockaház. Tízezer szám állnak az országban, mind kicsit más és más, hunyorítva mégis egyformák.”¹⁷ – ez talán a legáltalánosabb megfogalmazás, mely azt hivatott összegezni, milyen tömegesen és szinte azonos formában is van jelen épített környezetünkben ez a háztípus, mely ezáltal országos szinten vált falusi, elő-, kül- és kertvárosi utcaképek meghatározó elemévé.

Magára a ház formájára egy nagyvalószínűséggel kevésbé ismert, de szerintem igen találó megfogalmazás a következő: „A gúla alakú tető és a ház négyzet alapú hasábjára úgy fest, mint egy kövér hölgy fejére biggyesztett kis kalap. Kiegyensúlyozatlan, nem úgy fest, mint a két- vagy háromszögletű parasztházaké.”¹⁸

¹⁶ A cím utalás Barcza Gergely-Sári Zsolt *1000 ház* projektjének utolsó képére, melyben az általuk fényképezett 1000 kockaház képét vetítették egymásra, az így kapott homályos fantomképpel is bizonyítva azok megközelítőleg egyforma voltát.

¹⁷ Az interneten való keresés közben a legtöbb a témával foglalkozó (nem mélyen szakmai) akár pársoros megjegyzésben is mindig hasonló módon fogalmaztak.

¹⁸ Élet és Tudomány, S. Nagy 1984:885

Valamint a szavak, mondatok, melyek az átlagos (legtöbbször értelmiségi¹⁹) szemlélő szájából elhangzanak: Randa. Létezett títusterv? Biztos títusterv szerint építették! Mért nem építettek inkább a régi parasztházak formájára új házakat? – egyszerű kijelentések, kérdések, melyekre mégsem lehet egyszerűen válaszolni.

Ez három rövid bekezdés magába sűríti azt az általános képet, mely talán a legtöbbek fejében él: a formájukról, tömeges megjelenésükről, annak lehetséges okáról és a megítélésükről.

Többen és többféle szempontból (sőt talán nem lenne túlzás a sokan és sokféle szempontból) foglalkoztak már mind a kockaházzal, mind ezzel (is) kapcsolatban a falusi építészet, ezen belül is elsősorban lakóházak fejlődéstörténetével. Érdekes, hogy míg a világ megannyi dolgával csak jóval annak megszületése vagy megszűnése után foglalkozunk, addig a kockaházak már első megjelenésük pillanatában az 1940-es évek végén nagy visszhangot kaptak és nem csak az építészek, hanem az írók és más értelmiségiek körében is. (Itt természetesen nem szabad elfeledni, hogy ez jó alkalom volt a házakkal kapcsolatos politikai, társadalmi, gazdasági problémák megvitatása is.) Ez a többféle megközelítés (én e dolgozat elkészítése előtt ezekből tizenegypárat olvastam, értelmeztem) már-már tiszta képet ad, adhat a vizsgált épülettípus kialakulásának, építészeti formájának, elterjedésének okairól, de mindezek csak összességükben alkalmasak rá. (Emiatt is érzem jónak a címválasztást: *Homályos kép*, mivel az ember minél jobban próbálja egyszerűsíteni a még fentebb feltett kérdésekre a válaszokat, minél kevesebb okkal próbálja megmagyarázni azokat, annál homályosabb a tisztának szánt érvelése.) Jelen írásban azonban nem célom a bonyolult okrendszer, mely a kockaházak kialakulásához vezetett, tisztázása. (Egy ilyen összetett dolgozathoz úgy érzem, még nem áll rendelkezésemre elég információ.) Ezen túllépve, ezt elfogadva megpróbálom ráirányítani a figyelmet az 1950-es, 60-as, 70-es éveket falun megélő generáció magárahagyottságra, önerőből való építészeti válaszkérésére. Így adva új nézőpontot, szempontot a kockaház vizsgálatának sorában.

...

Az építészet alapvetése az ember. Legalább is így kéne lennie. De, ha a tervezés során el is vesznek egymást, a használó aztán mindig saját arcára próbálja formálni a házat. Teszi természetesen mindezt az építészek nagy bánatára, pedig sokszor ez a tervvel kapcsolatos jogos kritika. Azt már nehezebben látja be a használó (építető, tulajdonos), ha ő tévedett és a saját kérései alapján tervezett épület nem funkcionál jól. Nem könnyű megtalálni az egyensúlyt, mikor az építész (ha van építés; aki jobban ismeri a terek tulajdonságait), rá tudja vezetni az építetőt, hogy annak igényei alapján milyen ház is lenne jó, és az tényleg így lesz. Ez a gondolatmenet a lakóépületeknél, azokon belül is a családi házaknál a legfontosabb, legnehezebben megvalósítható. A családi házat „felértékeli” az állandó hely szerepe, a magántulajdon fogalma, a befektetett, sokszor egy életen áttartó munka és anyagi ráfordítás. Aztán mindezt még befolyásolja, befolyásolhatja a megváltozó életkörülmények, a gazdaság-, társadalmi tényezők, felsőbb, szabályzó akarat. És mi történik akkor, ha történetben nincs építész (csak valaki, aki intézi a papírmunkát) és az ember önerőből próbál válaszolni a kérdésekre?

¹⁹ Tóth Zoltán a *Melyik ház a „kockaház”? Mint mond a művelt középosztály egy munkásháztípusról?* című írásának már a bevezetőjében foglalkozik azzal a ténnyel, miszerint a kockaházakkal kapcsolatban minden időben csak az értelmiség mondott véleményt.

Egy magára hagyott generációról

Ványolós Endre erdélyi építész 2011-ban fogalmazott így a Székelyföldön vidéken élő emberek gondolkodásmódjának átalakulásával kapcsolatban: „...folyamatosan ragaszkodnak a gyökereikhez, de közben folyamatosan elvágódnak. Ez az a dolog, amit az építészetben nehéz megfogalmazni, de szükségszerű. A lokális és a globális (a kettő együttes kifejeződése: globális) e kényszerű együttélés jelenthet kiindulópontot egy az új igényeket kielégítő építészet megszületéséhez ...”²⁰ 2008-ban Erdélyben, Hargita megyében az építészek felismerték az igényt a vidéki új lakóházak megteremtésére. Ekkor egy kétkörös tervpályázatot írtak ki *Székely ház* címmel, melynek feladata az idézetben elhangzott igények kielégítése volt. Úgy gondolom, hasonló igény merült fel az 1950-es években hazánkban is a vidéken élők körében, azzal a különbséggel, hogy itt elmaradt, vagy legalább is jócskán megkésett az akkori kortárs, vezető építészek válaszkeresése. Ennek a kettős igénynek a megfogalmazásával és azt teljesíteni próbálásával kapcsolatban írta Tamáska Máté egy 2008-as dolgozatában²¹ a kockaházakkal kialakulásáról: „... a kockaház annak a generációnak az építészetét reprezentálja, amely lemondott ugyan a földhöz kötődő paraszti életideál megvalósításáról, de munkarendjében, életszervezésében képtelen volt elszakadni tőle.” E mondat tömören, jól megfogalmazva sűríti azt a változást, mely a kockaházat építő emberek legtöbbször életében – legtöbbször kényszerű okok miatt - végbement, végbemehetett. Ez talán egy újabb ok, hogy miért is lettek ezek a házak olyanok, amilyenek, melyben ott az ember. Az ember, aki a maga módján próbált megfelelni e kettősségre.

Az építészek nem ismerték fel, vagy nem elég gyorsan, vagy nem gondolták olyan drasztikusnak azt az életmódbeli változást, ami az 1950-es évek közepén a második tsz-esítéskor megindult? Vagy nem gondolták, hogy az emberek „rögtön” váltani akarnak? Vagy a nagy állami beruházások mellett tényleg nem maradt ideje, ereje a 'jó' építészeknek ezzel foglalkozni? Vagy nem is igazán lehetett, mert az állam először még nem nézte jó szemmel a magánerőből kezdeményezett családi ház építést (ellentétben állt a kollektivitás szellemiségével)? Nem merek, de nem is akarnék véleményt, ítéletet mondani. De az biztos kijelenthetőnek tűnik, hogy a minőségi építészek által így vagy úgy magára hagyott emberek válaszoltak meg egy olyan kérdést, melyről ma már tisztán látjuk, milyen összetett (mint például a 2008-as székelyföldi kezdeményezés). Próbáltak választ adni arra, hogy elszakították őket a földtől, hogy megbélyegzettként kellett nézniük arra, aki próbált „igazi paraszt” maradni, éppen ezért mintaként tekintetek a kisvárosi, kispolgári, gazdatiszti, vidéki kismemesi (vagy ezek mind együttesen) háztípusokra (utca vonalától visszahúzott, utca felé kétszobás, szabadon álló háztömeg). Hogy közben mégsem tudtak lemondani a kisléptékű háztájiról (a régi melléképületek megtartása, vagy az új házhoz tapasztott nyári konyha, ólak), hisz szükségük volt a két lábon állásra.²² Hogy elkezdtek tömegesen úgy használni a falut, ahogyan azelőtt még soha, ingáztak. Hogy sokan költöztek be nagyvárosok peremterületeire, külvárosaiba, és hozták magukkal a már megtanult új formát (ma is sok külvárost, kertvárost határoz meg ez a háztípus). És mindeközben igen hamar váltották ki házaik az értelmiség hangos elutasítását, ellenérzését, sőt a hagyományos falusi táj rombolóinak lettek kikiáltva. Pedig nagyon fontos megjegyeznünk, hogy ezek a házak egyformaságuk és földszintességük miatt még mindig sokkal egységesebbek utcaképet adnak és ezáltal lényegesen kisebb kárt okoznak a vidék hagyományos építészetében, mint az 1980-as években divattá vált kétszintes házak, majd a rendszerváltás óta napjainkig tartó 'újjgazdag formák'. Azt se felejtjük el, akik ilyet építettek – építtető, építő, használó egy személyben – sokszor életük „főműveként” élték meg e

²⁰ *Komfortos hagyomány. Mintaházak a székely giccsépítészet megállítására*; a cikk végén található Ványolós Endre rövid előadásának videó-változata (eletmod.transindex.ro/?cikk=17210)

²¹ *Tamáska Máté: Kockaházat a skanzenba? Az utóparaszti háztípus helye a vidéki házfejlesztésben (Múltunk 2008/3.)*

²² Valuch Tibor: *A hosszú háztól a kockaházig - a lakásviszonyok változásai a magyar falvakban a hatvanas években*. A tanulmány a hatvanas évekből életmóddal kapcsolatos kérdések közül a jövedelmi helyzet és a lakásviszonyok kérdéseit igyekszik áttekinteni.

családi ház elkészültét, melybe sokszor egy egész élet munkáját ölték bele (a legtöbb esetben önerőből indított építkezések sokszor állami hitellel, de nem elhanyagolható számban teljességében önerőből épültek²³). És hogy a következő nemzedék mennyire becsülte az szülők eme nagy fáradságát: „Ahogy az egyik szekszárdi kockaházépítő tulajdonos megfogalmazta, a paraszt a (megtagadni vágyott) bélyeget a bőrvél vitte át az új házba. Fia már másikat épített, mert apját „prolisnak” tartotta.²⁴ Talán mindezért is volt fontos Barcza Gergely²⁵ gondolata, hozzáállása, hogy képei által azt is szeretne volna elérni, ha kicsit megértőbben nézünk ezekre a házakra, azok emberi oldalára. Ebből a magárahagyottságból aztán, mert fokozódó problémaként tekintettek a sátortetős kockaházak mérhetetlen szaporodására, az Építésügyi Minisztérium 1967-ben pályázatot írt ki „típustervek alapján magánerőből lakóházat építetők számára” címmel²⁶, azzal a céllal, hogy találjon egy esztétikusabb házformát. De a feljegyzések szerint a pályázaton született tervek - elsősorban anyagi vonzatuk miatt, a kockaházakat anyagköltségi áron lehetett építeni - nem váltak népszerűvé.

...

A vidék építésze, a falusi építészet formakeresése, és talán ezeken keresztül valamiféle regionális építészet megtalálása (ha egyáltalán van ilyen; ha egyáltalán úgy kell értelmezni, ahogy ezt próbálják, próbáljuk; ha egyáltalán kell, hogy legyen ilyen) aktuális kérdés napjaink építészeti közéletében, oktatásában, posztgraduális képzéseiben. Egyre szaporodnak a falusi apró feladatokat nagy örömmel, sok munkával feldolgozó diplomamunkák, doktori kutatások, vidéken munkálkodó nyári alkotó-építő táborok. Van, hogy a tudományos megközelítés, van, hogy a kétkezi azonnali beavatkozás a cél, mindkettő jobbitó szándékkal. Istvánfi Gyula műegyetemi professzor arra is felhívja a figyelmet²⁷, hogy a vidéki épített örökséget csak ezek „lelkének”, a hagyományok felélesztésével, továbbélésével lehet megmenteni. (2011-ben írt röpiratában még általános „receptúrát” is ad a hagyománytisztelő építészeti eszközökkel kapcsolatban.) És természetesen minden megközelítésben közös, hogy – sok szempontból joggal – kárhoztatják a mintegy félmillió sátortetős kockaházat, mint a vidék megrontóját. És közben mindannyian – tisztelt a kivételnek – elfelejtik nézni a két háromszatú ablakkal, sávosan tagolt, minden esetben lábazattal, háromszög tetővel (ahogy szemből látszik) képzett utcai homlokzat mögött az embert. Pedig a mai napig nincs módszerünk rá, hogy megállítsuk a falusi, elő-, kül- és kertvárosi utcákat előzőnlő értéktelen főleg lakóház építést.

²³ Székely Judit: *Sátortetős családi házak – egy régi vita felidézése (Arc' 2001/6.)*. Az írás 1990-es KSH adatokon keresztül számszerűsíti a városban, vidéken, falun épített kockaházakat (közel 500.000 ilyen családi ház épület az országban).

²⁴ Tamáska Máté szendrői kutatásából, mely szerint: „A kockaházban élők nagy arányban költöznek a tehetősebb, nagyobb családi házakba. Azok azonban, akik jelenleg is ilyenben élnek már a következő szintre tekintenek. Ugyanez a kép Tiszafüred esetében.” (Tamáska 2006:57)

²⁵ Barcza Gergely-Sári Zsolt *1000 ház projekt*. Barcza Gergely személyes megkeresésemre így nyilatkozott munkájáról: „... engem elsősorban az emberi oldala érdekelt a dolognak ... a cél, hogy a jelenségre irányítsam a figyelmet, mert szerettem volna, ha kicsit megértőbben néznék ezeket a házakat ...”

²⁶ „A pályázaton javarészt azok a tervek kaptak elismerést, melyek ún. sejtékből építkeztek, azok tetszés szerint egymás mellé pakolásával létrehozva 70 vagy 100 négyzetméteres családi házat, valamint társas vagy sorházat is. Ezzel a sejtességgel tartható volt egyfajta változatosság, ami engedett beleszólást a megrendelőnek is.” - *Smiló Dávid: A sátortetős kockaházak leleplezése* (hg.hu, 2010. január 20.; a szerző nem tüntetett fel forrást). Sajnos az említett pályázatról, az ott született tervekről, azok építéséről jelen dolgozat elkészítéséig nem tudtam több információt beszerezni, bár több általam olvasott tanulmányban említik a '67-es pályázatot, bővebbet nem írnak. Tömör Tamás *Lakásunk* című 1979-ben kiadott könyvében, melynek bevezetője – mint egy célmeghatározásként – így kezdődik: „A könyv segíteni kíván azoknak, akik otthonuk alakításában akarnak tevékenykedni.”, gyűjtött össze többek között a klasszikus elrendezésű sátortetős házak belső térszervezésére vonatkozó átalakítási terveket is; de hogy ezeket ki tervezte, illetve hasznosultak-e, mint típustervek, ezekre újfént nincs információ.

²⁷ *A magyar falu építészeti hagyománya* – Istvánfi Gyula műegyetemi professzor röpirata, 2011; közzétette az Építészfórum honlapján (<http://epiteszforum.hu/a-magyar-falu-epiteszeti-hagyomanya-istvanfi-gyula-muegyetemi-professzor-ropirata>)

BIBLIOGRÁFIA

Tamáská Máté: *Kockaházat a skanzenbe? Az utóparaszti háztípus helye a vidéki házfejlődésben* (Múltunk 2008/3.)

Székely Judit: *Sátortetős családi házak – egy régi vita felidézése* (arc'6 az Új Magyar Építőművészet melléklete, 2001. április)

Sári Zsolt: *Típusterves építkezések és az életmód változásainak kapcsolata* (Vidéki életmódváltozások a 20. században; szerkesztette CseriMiklós-Sári Zsolt; Szentendre, 2009)

Komfortos hagyomány – Mintaházak a székely giccsepítészet megállítására (transindex, 2012. május 2.)

Tóth Zoltán: *Melyik ház a „kockaház”? Mint mond a művelt középosztály egy munkásháztípusról?* (Korall 2010/40.)

Istvánfi Gyula: *A magyar falu építészeti hagyománya* (Építészfórum, 2011. június 14.)

Barcza Gergely-Kovács Zoltán: *1000 ház* (youtube.com, 2010. február)

Valuch Tibor: *A hosszú háztól a kockaházig - a lakásviszonyok változásai a magyar falvakban a hatvanas években* (a tanulmány megjelent a Rainer M. János szerkesztette "Hatvanas évek" Magyarországon kötetben (1956-os Intézet, Budapest, 2004)

Hámori Péter: *Korszerű és népi? Korszerű vagy népi? Viták a magyar falu építészetéről a 20. század első felében* (2004, tanulmány)

Szalai András: *Az én házam, az én vágyam* (Beszélő online, 1997/5)

Smiló Dávid: *A sátortetős kockaházak leleplezése* (HG.HU, 2010. január 08.)